

LA VAIXELLA FINA D'IMPORTACIÓ AL POBLAT IBÈRIC DE LA PENYA DEL MORO, DE SANT JUST DESVERN (BARCELONÈS)

Josep Barberà i Farràs

Breu descripció del jaciment

El turó conegut com a Penya del Moro o Turó Alt de Can Solanes, i antigament Puig de Castellar, s'enlaira fins als 275 m als 5° 45' 20" de longitud est i 41° 23' 50" de latitud nord, al nord-oest de la ciutat de Barcelona i a tocar del nucli urbà de Sant Just Desvern.

S'hi excava ininterrompudament des de l'abril de 1972, i hi han col·laborat la Diputació de Barcelona, fins a l'any 1986, i la Generalitat de Catalunya, de 1981 ençà.

L'excavació ja té una bibliografia bastant copiosa, que detallem al final, a la qual remetem per a la informació d'aspectes no considerats en aquest estudi.

Es tracta d'un assentament ibèric que neix a final del segle VII o principi del VI aC, i que s'abandona pacíficament pels volts de l'any 300 aC.

A més de la denudació pròpia d'un cim rocós i sense vegetació arbòria, el sòl ha estat profundament alterat pel conreu, que arribava fins no fa gaires anys a la seva cota més alta, on hi ha una petita plataforma que durant l'edat mitjana fou ocupada per una torre que degué tenir funcions de vigilància, perquè des d'allí s'albira tot el delta del Llobregat.

Abans de començar la nostra investigació no hi havia cap resta visible. Balil, en una de les primeres notícies publicades sobre aquest poblament,¹ ja assenyalava «*que nada se aprecia que pueda ser considerado como perteneciente a construcciones privadas o fortificaciones*»; i Trías² arriba a afirmar que «*unas prospecciones en él realizadas comprobaron que de las construcciones protohistóricas del poblado nada queda en pie*».

Tot i que les nostres excavacions han descobert nombroses restes de construccions, és evident que els materials arqueològics són ben escassos en proporció a l'àrea excavada, probablement a causa de l'abandonament pacífic de què hem parlat. És possible que això ens hagi forçat, in-

conscientment, a exprémer els minsos resultats aconseguits per obtenir el màxim d'informació.

El nostre estudi respon a aquesta orientació i se centra en l'anàlisi de tots els fragments de vaixel·la fina d'importació que hem trobat a la penya del Moro desde l'inici de l'excavació fins al mes de desembre de 1987, triant-ne els que per les seves característiques ens formen una informació cronològica més o menys ajustada, selecció que ens ha donat com a base de treball un total de 193 unitats.

Durada de la vida del poblament

Com hem dit abans, la història del poblament comença cap a l'any 600 aC –si no abans–, com ho suggereixen alguns fragments de ceràmica de tipus mailhacià i d'altres que es poden atribuir al final de l'edat del bronze, com també la troballa –fora de context– d'un parietal esquerre femení, que podria indicar un ritual d'aquesta època. La primera data aportada per la vaixel·la fina d'importació és de cap al 575 aC (copes jòniques de la forma B-2), mentre que la darrera, que posa la fita final a l'ocupació del lloc, ens la dona un bol del taller de les Petites Estampilles, que ens parla d'una freqüentació pels volts del 300 aC, tot i que es tracta d'un *unicum* i no s'ha d'oblidar que no s'ha trobat ni un sol fragment atribuïble als obradors occidentals de ceràmica de vernís negre.

Són, doncs, aproximadament, tres segles de vida, que s'han de disminuir a 250 anys perquè hem observat un hiatus d'uns 50 anys, més o menys, que constatem en tota la zona excavada i que argumentem no tan sols per la manca d'importacions de vaixel·la fina, sinó també per la composició dels conjunts de les altres ceràmiques autòctones, sobretot la ceràmica ibèrica pintada, que és perfectament representada en la fase antiga i pràcticament inexistent en l'etapa posterior. Aquest abandonament ocorre entre el 500 i el 450 aC, *grosso modo*.

Extensió del poblat i àrees excavades

En la figura 1 es representa a grans trets la topografia de la banda alta del turó, i la il·lustren les dues àrees excavades fins a l'any 1987: la principal, al vessant llevantí; i una de secundària, que es va obrir a la banda que mira al sud amb la finalitat de verificar la informació aconseguida en la principal i, a la vegada, intentar interpretar les restes que havien posat en evidència unes cales clandestines realitzades abans de començar la nostra intervenció.

L'àrea principal té una extensió d'uns 1.250 m², mentre que la secundària no sobrepassa els 200 m², i es considera que, en total, la part excavada pot equivaler a la meitat de l'extensió habitada en el moment en què l'assentament assolí la seva màxima expansió. Aquesta suposició la basem en un rastreig superficial de tota la part alta del turó, cosa que ens permet afirmar que el poblat s'estenia pels pendents est i sud, des del cim fins a la cota dels 250 m, sense depassar cap a ponent el que anomenem sector SF o àrea secundària. Ni en aquesta banda ni en cap altre punt hem localitzat rastres de murada o altres obres defensives.

Distribució de l'àrea principal

Les figures 1 i 2 tenen la finalitat de fer entenedors els comentaris que farem sobre el gràfic de la figura 3. En la figura 2 exposem la planta de les construccions de l'àrea principal indicant la denominació donada a cada un dels àmbits o sectors. El fet que aquests tan aviat s'assenyalin amb números com amb lletres, es deu a la ja llarga durada de l'excavació, amb la consegüent diferència del mètode utilitzat en cada moment.

Malgrat l'arrasament o el mal estat de les construccions a causa de l'erosió o de l'acció del conreu, encara es pot distingir el que són cambres del

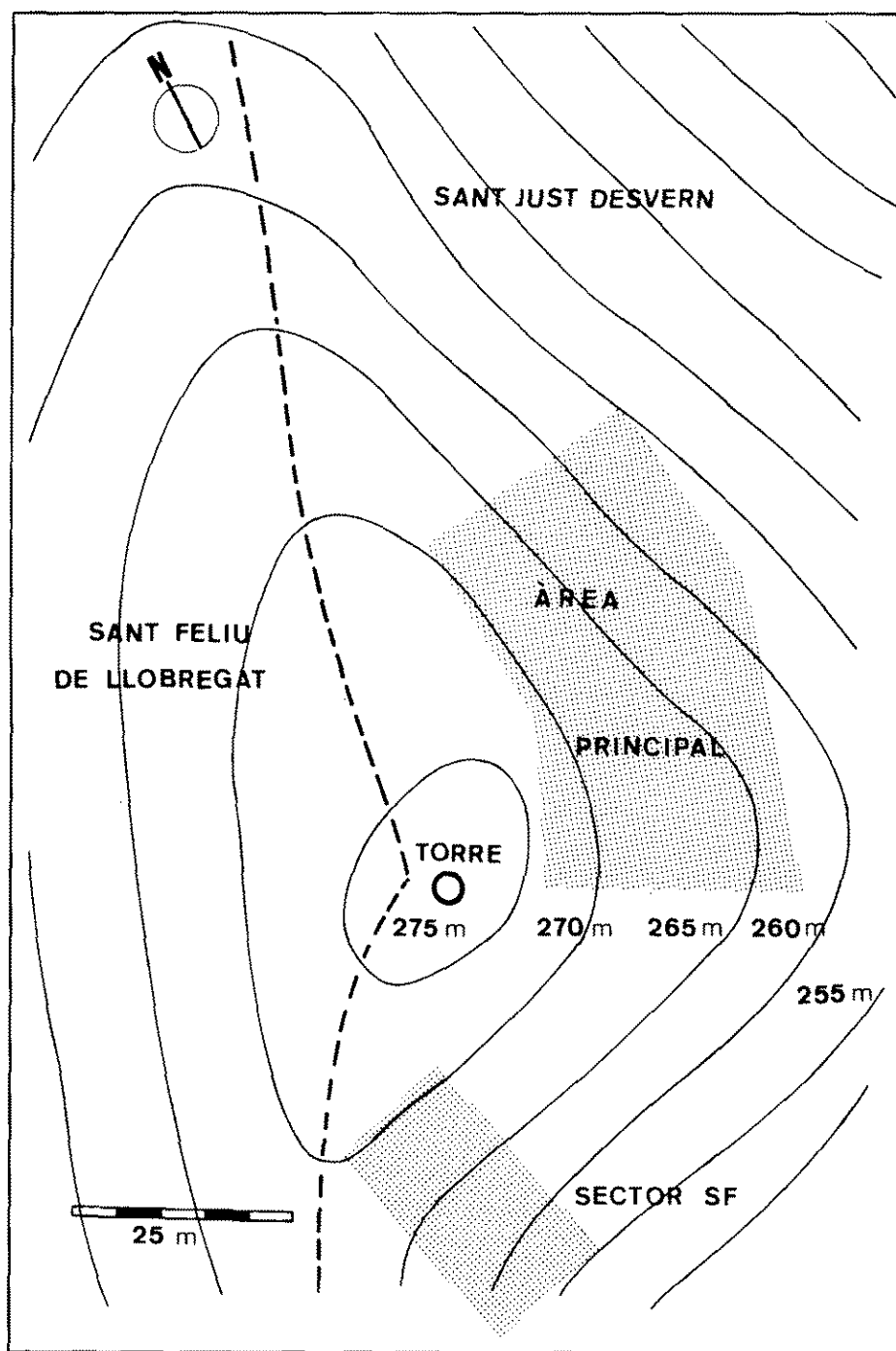

Figura 1. - Topografia del cim de la Penya del Moro, amb indicació de les dues zones excavades.

que serví com a espais de circulació, o potser patis, que corresponen gairebé en la seva totalitat al darrer moment d'habitació del poblat. Les cambres són les que s'indiquen amb els núms. 8 i 9 o amb les lletres K, J, I, S-5, R-5, Q, Y, Z, B.O, B.E, C, D.O, D.E, E,

F i G. Les zones de circulació i els patis són els núms. 17-14-7 i les lletres A, D Alt, Z (banda inferior) i Test. 5 (que és la part oriental del sector A).

S'ha d'observar que, en general, les àrees de circulació i els patis han proporcionat més quantitat de materials

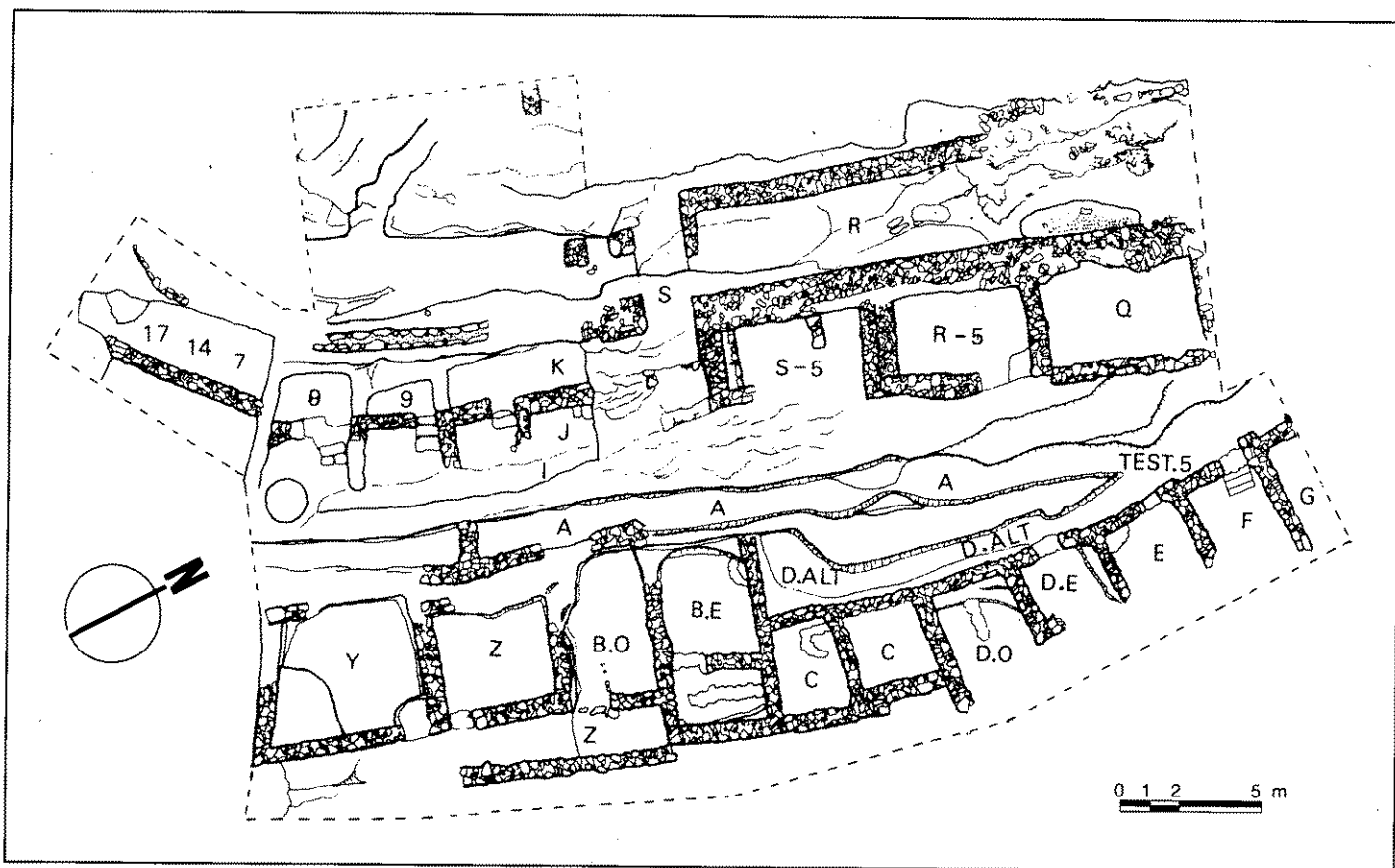

Figura 2. - Planimetria de les restes constructives trobades a l'àrea principal.

que les cambres. Tot i així, cal recordar que el terreny ha patit una acció atmosfèrica i antròpica (aquesta darrera molt accentuada) i que en alguns punts el nivell de terra és mínim, tot i que en algun cas excepcional, com en la capçalera del sector B est, s'arribi a la vora dels 3 m de potència; la qual cosa fa que no sempre es pugui assegurar que el fragment estudiat ha romàs en la mateixa situació en què fou llençat en temps ibèrics.

des de 25 anys i que no tots els fragments són prou explícits per ser situats només dins d'una fracció tan curta, ens trobem que les 193 dades de base es transformen en 237 unitats de 25 anys, si sumem els totals del peu del gràfic. Tot i així, hem adoptat aquest sistema per la seva major visualització. Perquè es compregui millor el funcionament, detalllem en la taula inferior el que es va trobar en el sector I-J-K.

Aquests deu testimonis són representats en el gràfic per sis ratlles que

cobreixen catorze seccions verticals, és a dir, que en les sumes totals de les fraccions de quart de segle es podria interpretar que el material consisteix en restes de catorze vasos.

Amb totes aquestes deficiències i comptant que hi ha 150 trossos datables dins d'un sol quart de segle, 42 que es mouen dins d'un període de cinquanta anys i un que oscil·la en un lapse de setanta-cinc anys, la informació aconseguida és prou significativa i útil, com es pot veure quan ens adonem de la importància del perío-

Estadística cronològica

El gràfic de la figura 3 s'ha elaborat partint de la cronologia que donen els trossos de ceràmica fina d'importació trobats en cada un dels sectors representats en la figura 2, més els de l'àrea secundària (sector SF). Com sigui que hem partit d'una divisió en perío-

1 nansa de <i>kylix</i>	475-450
1 vora de <i>kylix</i> de figures roges	450-425
1 peu de plat	450-425
1 vora de <i>kantharos</i> de l'estil de Saint-Valentin	425-400
1 fragment d' <i>oenochoe</i> de figures roges	400-350
1 fragment d' <i>oenochoe</i> de figures roges	400-350
1 fragment de cràter de figures roges	400-350
1 vora de <i>kantharos</i>	350-325
1 peu de <i>skyphos</i>	400-375
1 fragment d'aríbal corinti	550-500

de 425-325 aC –amb el seu àpex 375-350 aC–, o bé quan es comprova el hiatus centrat en 500-475 aC i la brusca interrupció pels volts de 325-300 aC de què hem parlat abans.

Aquest gràfic ens proporciona, a més, altres informacions, com ara el fet que els materials ceràmics pertanyents a l'etapa antiga només es troben en el sector A (amb el seu apèndix del testimoni 5, que ja presenta una contaminació moderna), en el sector SF i, molt excepcionalment, en el sector K, amb un minúscul tros d'arribal probablement corinti. Això ho hem d'interpretar explicant que la reocupació que posem vers el 450 aC esborra les restes de la fase anterior, de la qual tan sols quedà alguna mostra en els espais no ocupats per les edificacions.

Un altre aspecte ben visible és la dispersió quasi uniforme d'aquest gènere ceràmic per tota l'àrea excavada, cosa que permet la suposició que no hi hagué diferències gaire marca-

des entre les diverses cases situades en la part excavada del poblat, deducció que ens atrevim a fer extensiva a la no investigada, basant-nos en els resultats obtinguts a l'àrea secundària o sector SF.

Catàleg dels vasos

Com que per a la ceràmica grega no tenim el recurs de referir-nos a una forma determinada mitjançant una xifra o una lletra, i com que tampoc no són prou definitòries algunes de les denominacions que fem servir correntment, de les quals n'hauríem de normalitzar l'ortografia i el contingut (que difereix segons si el trobem en un text anglosaxó o en el d'un país llatí), hem usat com a referència les taules de les figures 4 i 5.

Hem començat l'inventari amb els peus i les nanses que no es poden assignar a un perfil determinat, però que proporcionen dades suficients per a una datació certament laxa (decoració estampada, cobertura del vernís, relleu de fons extern, etc.).

Per a la datació i la interpretació de les peces hem fet servir, d'antuvi, el per ara no superat estudi de la ceràmica àtica dels pous de l'àgora,³ que hem complementat amb l'obra de Morel sobre la ceràmica campaniana (on es recullen molts vasos hel·lenístics),⁴ i, finalment, hem recorregut a l'obra de Trías,⁵ que, malgrat els seus vint anys, continua essent ben útil. No ens han servit de gaire altres publicacions, perquè en la seva majoria es refereixen a peces de museu o de col·lecció, o a excavacions de ciutats o colònies gregues, món ben diferent, pel que fa a la ceràmica àtica, del dels poblats ibèrics que reben productes de baixa qualitat o específicament creats amb aquest fi, amb comptades excepcions.

De peus de vasos de forma oberta (bols, plats, etc.), n'hi ha 26, que es reparteixen per meitat entre els que tenen un solc en la superfície de repòs i els que la tenen llisa. Quan se n'ha pogut mesurar el diàmetre, s'ha pogut entreveure tres grups: entre

175 i 140 mm (5 exemplars), entre 125 i 85 mm (4 exemplars) i entre 57 i 40 mm (3 exemplars). Cronològicament, tots aquests peus se situen vers 425-325 aC.

De nanses que no ha estat possible saber a quin vas podien pertànyer, només n'hem trobat set, quatre amb la banda interna sense pintar i tres totalment envernissades, que hem d'estendre en el període 475-350 aC.

Com a introducció als perfils que hem pogut identificar a través dels fragments que hem analitzat, advertim que els hem distribuït en dos plans: segons la fase en la qual els trobem i, dins d'aquesta, segons la seva possible funció (copes, plats, geres o altres).

Significativament, la mostra de vasos corresponent a la primera etapa d'habitació (circa 600 a 500 aC), es compon estrictament de vasos per beure, amb la possible excepció (el tros és tan petit que és molt difícil d'assignar-li un perfil determinat) d'una peça d'origen corinti, trobat en un racó del sector K. Tot seguit inventariem les copes dites jòniques i les àtiques amb peu.

A. Copa jònica

Com se sap, aquesta és una denominació convencional que no denota la procedència geogràfica del vas. N'hem trobat quatre exemplars al sector SF, i tres a l'àrea principal (dos al sector A i un en el testimoni 5). Cobreixen el període 580-525 aC, a grans trets.

B. Copa àtica amb peu

N'hi ha restes de sis peces de distints tallers (Petits Mestres, Copa d'ulls, Pintor de Heidelberg i Decoració floral) que semblen com una prolongació del grup anterior per la seva cronologia d'entre 580-525 i 530-500 aC.

C. Kylix àpode

Amb aquesta copa entrem en la segona fase d'habitació del poblat. Dins d'aquesta denominació acollim totes les variants (p. e., *Delicate Class*), amb l'única excepció de la versió de la categoria que segueix. En tenim vuit fragments de vasos diferents, tres

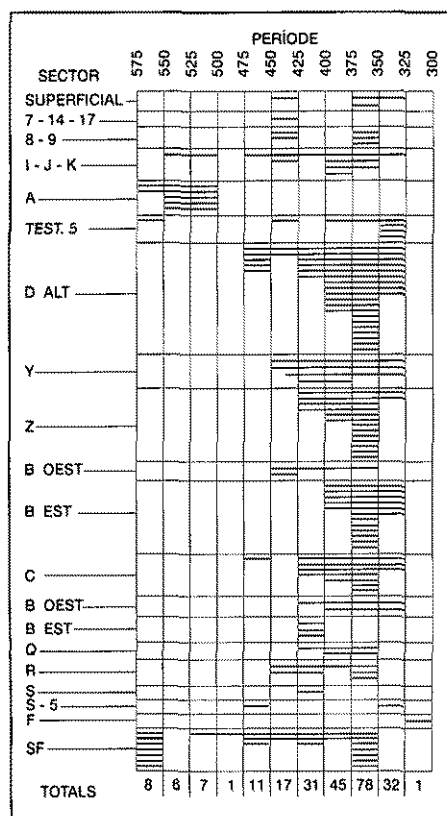

Figura 3. – Gràfic cronològic que mostra la quantitat de les troballes en cada sector i segons l'època.

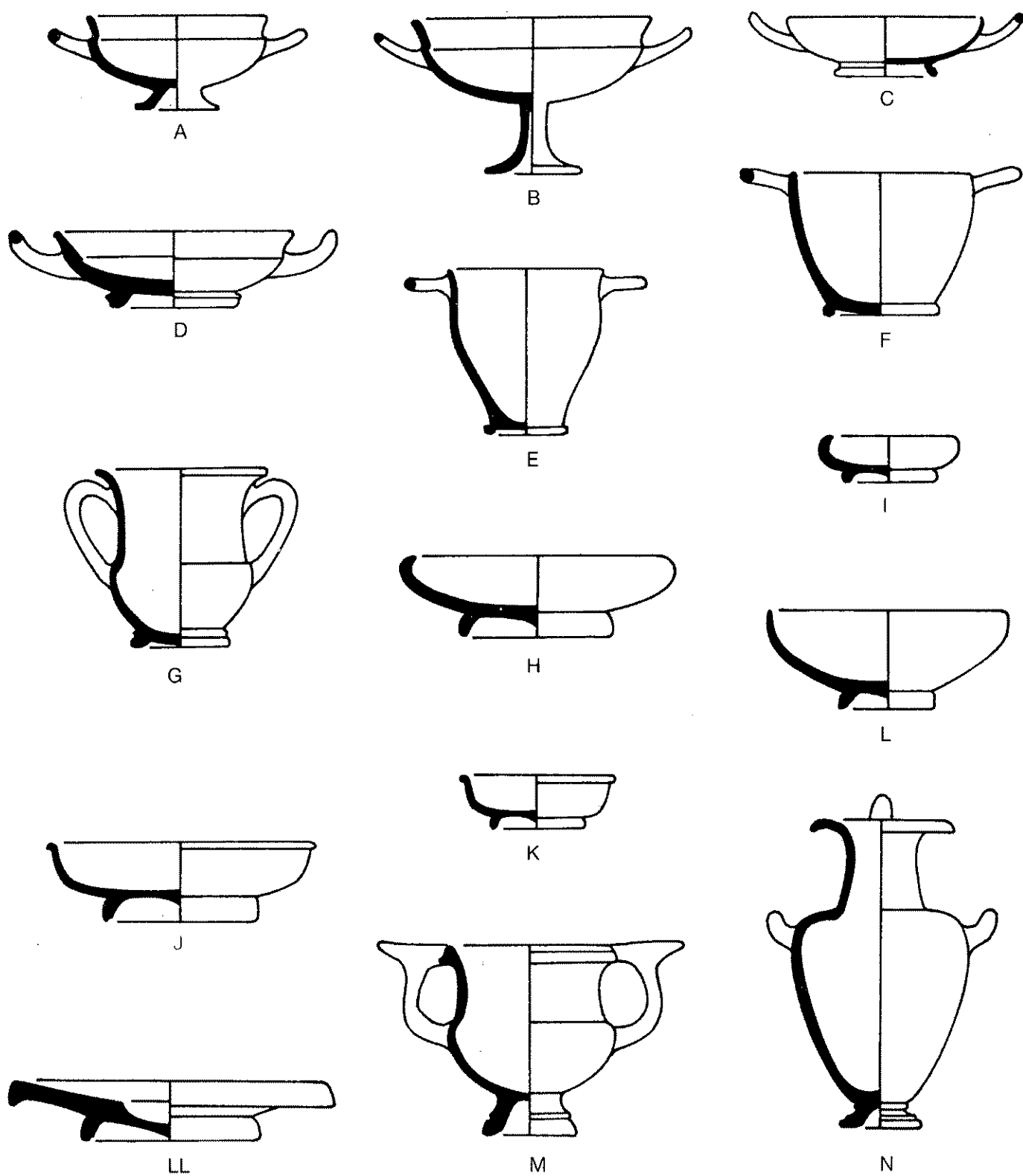

Figura 4. - Formes del catàleg de vasos.

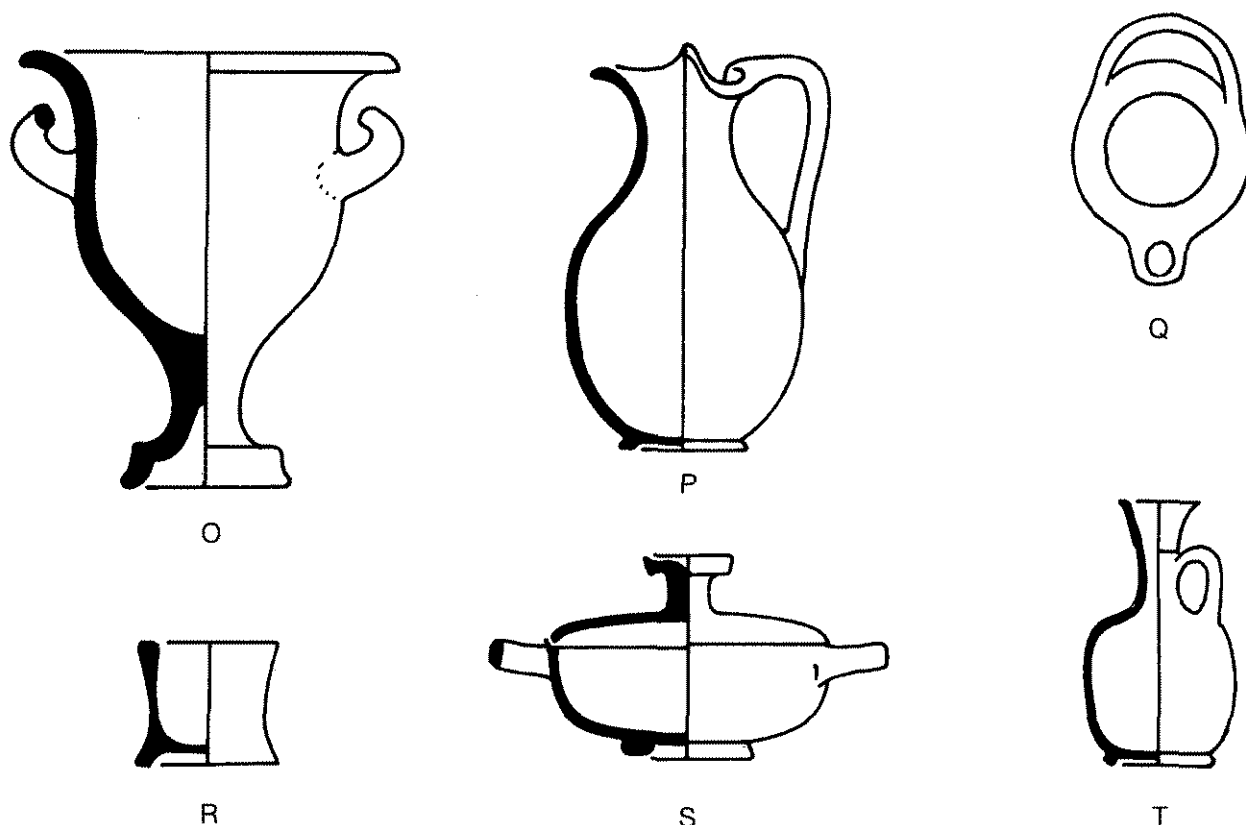

Figura 5. - Formes del catàleg de vasos.

amb decoració de figures roges i quatre només de vernís negre, datant-se el conjunt entre 450 i 325 aC.

D. Càstulo cup

D'aquesta forma de *kylix*, especialment dissenyada per a l'exportació, ja que permet el seu apilament en poc espai i una particular resistència als cops; en comptem nou fragments de vasos distints, que hem de situar entre 475 i 450 aC.

E. Skyphos àtic

El fet que aquesta fos la forma més popular i comuna per beure entre els atenencs del segle IV aC, no ens permet de suposar que pogués passar el mateix entre la gent que poblava el nostre país. Si el trobem representat per 16 peces, ho hem d'atribuir principalment a la robustesa del seu peu. Com a mínim, n'hi ha tres amb decoració de figures roges, i en el temps, es col·loquen entre 475 i 325 aC.

F. Skyphos de Saint-Valentin

Com passa amb la *Càstulo cup*, els vasos de Saint-Valentin eren productes destinats a l'exportació i, en aquest estil, durant un espai de temps molt delimitat, 425-400 aC. D'aquesta forma, tenim rastre de tres vasos, la meitat de la representació de l'altra oferta del mateix taller.

G. Kantharos de Saint-Valentin

Hi ha senyals de sis peces d'aquest perfil –alguns de bastant considerable que permet la reconstrucció de quasi tot el vas, com el trobat en el sector Z.

H. Pàtera o bol gran

Amb els fragments de 20 vasos diferents (als quals s'hauria d'afegir gran part dels 26 peus indeterminats amb els quals hem obert l'inventari), aquest és el model més nombrós de la ceràmica àtica de vernís negre que es troba en el jaciment. Es distingeixen tres mides segons el diàmetre (quan s'ha pogut

mesurar): entre 253 i 192 mm (6 peces), 178 mm (3 peces) i entre 154 i 130 mm (5 peces). En el temps, es fixen entre 400 i 325 aC.

I. Bol petit

El bol petit, amb els seus nou exemplars, crida l'atenció perquè els seus paral·lels els hem trobat ben a la vora: dos al peci del Sec, un a Enseruna, un al Cigarralejo (Mula), i altres a Sicília Megara, Solunto i Palerm. Cronològicament, van de bracet amb el bol gran.

J. Pàtera amb la vora cap enfora

S'han trobat trossos de 16 vasos diferents, nombre semblant als del bol gran, del qual és contemporània.

K. Bol petit amb la vora cap enfora

Només en comptem dues peces, datables cap a 400-350 aC. Ambdós tenen un diàmetre de boca d'uns 80 mm i procedeixen dels sectors D alt i D oest.

L. Bol del taller de les Petites Estampilles

Ja hem explicat al començament que aquest vas de procedència itàlica és única en tota l'excavació i data el final del poblat. Es va trobar en un nivell molt alt del sector F, molt trencat i sense el peu.

Ll. Plat de peix

S'han trobat trossos de dos plats en el reompliment del sector D alt, que era un passadís molt estret, a ponent de les cases de la part baixa de l'àrea principal. Es daten cap a 375-350 aC.

M. Kantharos

El fet que es tracti d'un perfil bastant tardà podria explicar que només hi hagi un sol vas representat en tota l'excavació. S'atribueix al període 350-325 aC. Va aparèixer en el sector I-J-K.

N. Hydria o pelike

Es tracta de dos fragments pertanyents sense cap dubte a una *hydria*, i d'un tercer que tant podria ser d'aquest tipus de vas com d'una *pelike*.

Els tres pertanyen a l'estil de figures roges i es daten cap a 375-350 aC. Un es trobà en el passadís del sector D alt de què hem parlat més amunt (lloc on també aparegué el plom inscrit que figura en la bibliografia), mentre que els altres dos trossos procedeixen del sector SF.

O. Cràter

Com passa amb l'*oenochoe* que comentarem més avall, s'ha de destacar el fet que aquest vas estigui representat per set peces, quantitat gran, si la comparem amb el nombre d'unitats dels altres perfils. Tots són de l'estil de figures roges i de la forma anomenada «de campana», datant-se el conjunt entre 450 i 375 aC. La dispersió també és remarcable, ja que el trobem en cinc sectors de l'àrea principal, a més de figurar, també, en l'àrea secundària.

P. Oenochoe

D'una manera encara més accentuada que en el cas anterior, crida l'atenció la quantitat de 12 unitats d'aquest perfil, que apareix en set

dels dinou sectors, o sigui, ben repartit en tota l'extensió excavada. Cinc d'elles eren, sense cap dubte, de l'estil de figures roges, datades vers 450-325 aC.

El fet que quatre fragments es trobessin en el reompliment del sector D alt no creiem que pugui ser gaire indicatiu, atesa la naturalesa d'aquest nivell.

Q. Llàntia

Només n'hem trobat un tros de peu, que pertany, indubtablement, a una llàntia àtica de vernís negre, que es pot datar pels volts de 425-400 aC. Entre altres treballs, ja hem destacat l'excepcionalitat de la troballa d'aquest objecte en els poblats ibèrics. Els paral·lels més propers dels quals tinguem notícia són el Turó Alt de Can Camp, a Caldes de Montbui, i Boades, a Castellgalí, al Bages.

R. Pyxis

Una altra forma escassa, en la versió àtica, en els poblats ibèrics, és aquesta que es data tardanament en aquelles produccions entre 350-

Figura 6. - Gràfic estadístic que mostra la quantitat i el sector on s'ha trobat cada una de les formes ceràmiques.

FORMA	NOMBRE	SECTOR																	
		8-9	I-J-K	A	Test. 5	D Alt	Y	Z	B oest	B est	C	D oest	D est	Q	R	S	S-5	F	SF
Peus.....	26																		
Nanses.....	7																		
Kylix àpode.....	8																		
Càstulo cup.....	9																		
Skyphos.....	16																		
Skyphos Saint-Valentin.....	3																		
Kantharos Saint-Valentin.....	6																		
Kantharos.....	1																		
Pàtera a bol gran.....	20																		
Bol petit.....	9																		
Pàtera de vora sortint.....	16																		
Bol petit de vora sortint.....	2																		
Bol Petites Estampilles.....	1																		
Plat de peix.....	2																		
Hydria o pelike.....	3																		
Cràter.....	7																		
Oenochoe.....	12																		
Llàntia.....	1																		
Lekane.....	1																		
Pyxis.....	1																		
Lekythos aribalístic.....	1																		

325 aC, i que aquí tenim representada per un únic fragment.

S. Lekanis

La *lekanis* no és tan escassa com la llàntia en els poblats ibèrics, però, malgrat tot, a la Penya del Moro tan sols n'hem trobat un fragment, corresponent al botó de la tapadora, de l'estil de figures roges i datable cap a 425-400 aC.

T. Lekythos

Tanca el catàleg el *lekythos* aribalístic, amb un únic fragment de l'estil de figures roges, que situem vers 350-325 aC pels seus paral·lels emporitans, a part dels quals, en recordem un exemplar molt semblant trobat al turó de Ca N'Oliver, a Cerdanyola.

Comentaris generals

El primer comentari global que sorgeix de l'anàlisi d'aquest gènere ceràmic és la constatació de l'escassetat, cosa que ja vèiem al final de les nou primeres campanyes i que es confirma, mantenint-se per sota de l'1 % del total de fragments ceràmics recollits.

Un altre aspecte que s'ha de subratllar és la manca de peces de bon estil, mentre que sovintegen els productes especialment fabricats per a l'exportació a un públic poc exigent, com els vasos de Saint-Valentin, la *Càstulo cup*, o els de vernís negre, amb una decoració matusserament estampada o un torneigament deficient.

És una llàstima que encara no s'hagin publicat les excavacions que s'han dut a terme en aquests darrers anys en alguns poblats ibèrics, cosa que ens permetria d'establir comparacions amb els conjunts de materials semblants als que estudiem ací, permetent-nos confirmar la suposició que el grup de vaixel·la fina importada de la Penya del Moro difereix en la seva composició del que és habitual en els altres poblats de l'àrea.

Perquè s'entengui millor el que volem dir, hem elaborat el gràfic de la figura 6, limitat als materials de la

segona etapa del poblat (450-300 aC), en el qual hem reunit el nom de la forma de cada vas, el nombre d'exemplars que hem pogut identificar i els sectors en què s'han trobat.

D'antuvi, s'observa una quantitat de perfils inhabitual, quasi una vintena.

Si deixem de banda, de moment, els vasos només representats per un sol exemplar: *kantharos* de vernís negre, llàntia, *lekanis*, *pyxis* i *lekythos* aribalístic (alguns dels quals fan entreveure, per la seva funció, l'ús de costums forasters), ens estranyarà la forta proporció de cràters i *oenochoes* (7 i 12 respectivament) en comparació amb les copes: 17 *kylīx* (àpodes i *Càstulo cup*), 19 *skyphos* (vernís negre, figures roges i Saint-Valentin). A més a més, tot i essent casual, no deixa de ser curiós que la suma de *kylīx* i *skyphos* equivalgui a la de les pàteres amb vora sortint o sense: 36 unitats en cada grup.

Sembla com si es dibuixés —amb totes les reserves pròpies de la circumstància de treballar amb una massa de dades tan curta— una mena de joc de taula composta per un cràter, una *oenochoe*, quatre copes (*kylīx* o *skyphos*) i quatre pàteres (amb vora sortint o sense).

Poca cosa més ens pot oferir l'estadística amb la qual tanquem a aquest estudi, si no és la confirmació de la regular dispersió de tots els fragments per tota l'àrea, sempre amb l'excepció de les restes de la primera fase d'ocupació.

Potser prenent una dada negativa es podria suposar que el sector SF no fou ocupat a partir d'un moment indeterminat del segle v aC, ja que no hi hem trobat cap fragment de pàtera o bol, que és el vas més nombrós de la ceràmica àtica de vernís negre.

Queda en peu la pregunta de qui era el venedor o el transportador d'aquesta vaixel·la fina. La resposta no és fàcil, i per ara no podem dir res més que potser foren els mateixos que mercadejaven amb les matèries transportades dins d'àmfores de forma ibèrica o púnica, les úniques que es troben en el poblat, amb unes ben comptades excepcions d'àmfores fenícies o massaliotes.

NOTES

1. BALIL, A., «Una nueva estación prerromana en el Llano de Barcelona, el poblado layetano de «La Penya del Moro» en San Justo Desvern», a *Ampurias*, XVII-XVIII, 1955-1956, pàg. 266-268.
2. TRIAS DE ARIBAS, G., *Cerámicas griegas de la península Ibérica*, vol. I, València, 1967, pàg. 251.
3. SPARKES, B.A. i TALCOTT, L., *The Athenian Agora*, vol. XII, *Blanch and Plain Pottery*, Princeton 1970.
4. MOREL, J.-P., *Céramique campanienne. Les formes*, Rome, 1981.
5. TRIAS DE ARIBAS, G., *Cerámicas griegas...* op. cit., València, 1967.

BIBLIOGRAFIA

- BARBERÀ, J., MORRAL, E. i SANMARTÍ, E. (1979), «La Penya del Moro de Sant Just Desvern (Barcelona)», a *Quaderns de Treball*, I, Barcelona.
- BARBERÀ, J. i SANMARTÍ, E. (1976-78), «El poblado ibérico de la Penya del Moro», a *Ampurias*, 38-40, Barcelona, pàg. 295-306.
- BARBERÀ, J. i SANMARTÍ, E. (1983), «Excavacions al poblat ibèric de la Penya del Moro de Sant Just Desvern (Barcelonès). Campanyes 1974-75 i 1977-81», a *Monografies Arqueològiques*, 1, Barcelona.
- BARBERÀ, J. i SANMARTÍ, E. (1978), «El plom ibèric de la Penya del Moro de Sant Just Desvern (Barcelonès) i el seu context arqueològic», a *Rivista di Studi Liguri, Omaggio a Nino Lamboglia*, II, Anno XLIV, numeri 1-4, Gennaio-Dicembre 1978, pàg. 145-160.
- BALLBÉ, X., BARBERÀ, J., BARRIAL, O., FOLCH, J., MENÉNDEZ, X., MIRÓ, C., MIRÓ, M.T., MIRÓ, N., MOLIST, N. i SOLÍAS, J.M. (1986), «Distribución del espacio en el poblado ibérico de la Penya del Moro de Sant Just Desvern (Barcelonès)», a *Arqueología Espacial*, 9, Teruel, pàg. 303-320.
- BARBERÀ FARRAS, J. «Las cerámicas grises de la Penya del Moro de Sant Just Desvern (Barcelonès)», a *Cerámiques gregues i hel·lenístiques a la península Ibèrica, Taula Rodona amb motiu del 75è. aniversari de les excavacions d'Empúries, Monografies Emporitanes*, VII, Barcelona, pàg. 115-132.